

О. Ю. Щербина

доктор філософських наук

СПЕЦИФІКА ВИТЛУМАЧЕННЯ ТЕРМІНА "ЮРИДИЧНА АРГУМЕНТАЦІЯ" У ЛОГІКО-ЮРИДИЧНИХ СТУДІЯХ

У статті розглядаються сенси поняття "юридична аргументація", які зустрічаються у сучасних доробках, пов'язаних з проблематикою аргументації у праві, визначається специфіка його витлумачення у сучасних логіко-юридичних дослідженнях та при викладанні курсу "Логіка та юридична аргументація" для аспірантів юридичних факультетів ВНЗ.

Ключові слова: аргументація, юридична аргументація, юридичне міркування, логіка, обґрунтування, теорія юридичної аргументації.

Історично склалося, що аналізом аргументації займалися фахівці з суміжних галузей, які намагалися застосовувати знайомі, перевірені методи дослідження та моделювання. У цьому відношенні найбільш довга історія у логічного підходу до аргументації. Сучасні дослідження з аргументації принципово міждисциплінарні. Це стосується й досліджень, пов'язаних з аналізом юридичної аргументації, про що свідчать відповідні наукові доробки з судової риторики, юрислінгвістики, юридичної психології, логічного програмування, у якому вельми продуктивним виявився підхід до моделювання правової аргументації. Існуючі новітні здобутки логічного підходу до аналізу аргументації можуть вважатися доцільними та корисними саме у царині юридичної діяльності (наукової, освітньої та практичної).

Питання про значення логіки для права, ефективності дослідження правової проблематики засобами логіки цікавили логіків і філософів протягом всього розвитку логічного знання. На традиційному етапі обговорення цієї проблематики можна знайти у роботах Аристотеля, Цицерона, П. Абеляра, П. Гаммарія, Х. Гегендорфа, Н. Вігелія, А. Фронса, Г. Ляйбніца та ін. На сучасному етапі розвитку логіки специфіка застосування логічних методів у праві розглядається в роботах С. Вільнянського, О. Старченка, М. Строговиця (40–50 рр. ХХ ст.); перші спроби дослідження можливостей застосування сучасної символічної логіки для аналізу правових текстів були зроблені А. Андерсоном, О. Вейнбергером, Г. Х. фон Врігтом, Г. Каліновські (50–60 рр. ХХ ст.); напрямки досліджень сучасної логіки, які мають безпосе-

редне відношення до права, розроблялися у роботах К. Альчуррона, А. Андерсона, Н. Белнапа, Е. Булигіна, Г. Х. фон Врігта, Х. Кампа, С. Кангера, Дж. Кліффорда, Е. Леммона, Е. Маллі, А. Прайора, М. Решера, К. Сегерберга, Т. Стіла, Х. Укварта, Я. Хінтіки та ін. Піонерські роботи, у яких ставиться питання про необхідність створення нового підходу до аналізу аргументації, що відрізнявся б від формального належать Х. Перельману, Л. Ольбрехтс-Титеці, С. Тулміну. З 1970 року розвивається діалектичний підхід до аналізу юридичної аргументації, головним завданням якого було подолання недоліків логічного та риторичного підходів. Видатними представниками зазначеного підходу у теорії права є А. Аарньо, Р. Алексі, Н. Маккормік, А. Печенік та ін. Дослідження юридичної аргументації у прагма-діалектичній теорії юридичної аргументації проводять Х. Клоостерхаус, Ж. Плаг, Е. Фетеріс, Х. Янсен та ін. Проте у вітчизняній логіко-юридичній літературі царина юридичної аргументації лише починає досліджуватись. До розробок, у яких розглядаються проблеми юридичної аргументації, можливість їх розв'язання засобами логічного знання можна віднести праці О. Гвоздіка, В. Титова, О. Тягла, О. Юркевич та ін.

Мета цієї статті – розглянувши сенси поняття "юридична аргументація", які зустрічаються у сучасних доробках, пов'язаних з проблематикою аргументації у праві, визначити специфіку його витлумачення у сучасних логіко-юридичних дослідженнях та при викладанні курсу "Логіка та юридична аргументація" для аспірантів юридичних факультетів ВНЗ.

Науковцями різних спеціальностей (юристами, психологами, філологами, які займаються проблемами юрислінгвістики, філософами права, логіками) аналізувалося поняття "юридична аргументація", давалося його визначення. Уявлення про сутність зазначеного поняття класифікують за певними підходами. Виділяють статичний та динамічний, вузький та широкий підходи до розуміння юридичної аргументації. Автори статичного підходу бачать її як спосіб, метод чи сукупність способів переконання. За визначенням одного із представників так званого динаміч-

ного підходу А. Аарньо, юридична аргументація є процесом, який використовує певні підстави (джерела права) та який повинен переконати протилежну сторону (аудиторію) в обґрунтованості рішення або інтерпретації [1, с. 145]. Представники вузького підходу акцентують увагу на тому, що зазначена аргументація здійснюється у межах певного виду юридичної діяльності. Проте представники широкого підходу взагалі не акцентують увагу на видах юридичної діяльності, в рамках яких юридична аргументація має місце. Виділяючи ознаки, що характеризують власне правовий бік юридичної аргументації, К. Каргін розуміє під юридичною аргументацією діяльність, що здійснюється у межах правових відносин і у зв'язку з конкретною юридичною ситуацією, що полягає у наведенні правових доводів, які, будучи оцінені їх адресатом – правовою аудиторією, можуть породити очікуваний з боку аргументатора правовий результат [2, с. 64].

Історико-філософський огляд досліджень, пов'язаних з проблемами становлення теорії та практики аргументації, взаємозв'язку логіки і права, аналіз теоретико-правових та філософсько-правових розробок, присвячених аргументативній проблематиці, привів мене до висновку, що поняття "юридична аргументація" у них вживається у таких значеннях: 1) аргументація, що здійснюється у процесі юридичної наукової, освітньої та практичної (правотворчої, правоохоронної, правореалізаційної) діяльності; 2) один із основних методів в юридичній практиці; 3) царина дії особливих інституціональних норм та критеріїв; 4) напрямок досліджень, мета яких полягає у розгляді різноманітних аспектів такого виду діяльності, як аргументація, з урахуванням її специфіки у правовому контексті. У цьому сенсі теоретичні розробки, пов'язані з аргументативною проблематикою у праві, називають теорією юридичної аргументації. Такі розробки мають міждисциплінарний характер; 5) навчальна дисципліна логічного циклу, предметом якої є логічні способи обґрунтування та засоби переконання у мовленнєвих діях юридичного значення при досягненні цілей права.

Читаючи праці дослідників аргументації у праві, приходиться констатувати, що дуже часто, на жаль, поняття "юридична аргументація" вживається у них як очевидно зрозуміле, без роз'яснення його значення. Крім того, з тексту роботи не завжди можна зрозуміти, який саме сенс вкладається її автором у зазначене поняття. Неоднозначності цьому поняттю додає ситуація, за якої поняття "юридична аргументація", "юридичне обґрунтування", "юридичні міркування" вживаються як синоніми. Тому, на мою думку, неоднозначне вживання дослідниками поняття "юридична аргументація" додає труднощів термінологічного характеру при інтерпретації їхніх позицій,

ще більше ускладнюючи розуміння пропонованого цими авторами вирішення проблем, пов'язаних з аргументацією в царині права. Зазначена ситуація трапляється особливо при вживанні поняття "юридична аргументація" у першому та третьому із зазначених вище сенсів. Вживання аналізованого поняття у розумінні аргументації, що здійснюється у процесі юридичної наукової, освітньої та практичної (правотворчої, правоохоронної, правореалізаційної) діяльності, а також царини дії особливих інституціональних норм та критеріїв більш притаманне теоретико-правовим дослідженням. У таких роботах дуже часто обговорюються питання: чи є юридичне міркування (аргументація, обґрунтування) діяльністю, яка є ексклюзивною для суддівських установ правових систем чи ні, оскільки будь-які міркування про закон слід розглядати в якості юридичної аргументації (обґрунтування), незалежно від того, де і ким вона проводиться? Чи приймає юридичне обґрунтування (аргументація) особливий характер, коли воно здійснюється в судах і суддями? Відповіді на такі запитання носять дискусійний характер. Проте аналіз дискусій з приводу зазначених питань приводить до висновку, що серед теоретиків права найбільш поширеними є такі розуміння юридичного обґрунтування (міркування, аргументації): (1) міркування для встановлення існуючого змісту закону про певну проблему; (2) міркування, пов'язане з тим, яке рішення суд повинен скласти по справі щодо питання, яке стоїть перед ним, виходячи з існуючого змісту закону; (3) міркування про рішення, яке суд повинен досягти по справі, враховуючи всі обставини [3]. У такому випадку йдеться про ототожнення юридичної аргументації з практичною діяльністю судових органів.

Зрозуміло, що складність однозначного розуміння поняття "юридична аргументація" пов'язана з неоднозначністю сенсу терміна "аргументація", яка вже була предметом мого розгляду [4]. Тому у цій статті не будуть розглядатися проблеми витлумачення зазначеного терміна, а також сенси, у яких він вживається у сучасній науковій, довідниковій та навчальній літературі. Закцентую увагу тільки на тому, що дуальний характер аргументації надають обґрунтування та переконання. Обґрунтованість (доказовість) становить змістовно-об'єктивний бік аргументації, переконливість – комунікативно-суб'єктивний. Не буду торкатися дискусії стосовно широкого та вузького сенсів поняття "обґрунтування". Зрозуміло, що не може існувати універсальної процедури обґрунтування. Останнє реалізується через свої види: доказування/доведення, пояснення, передбачення, інтерпретацію та їх різноманітні модифікації. Зазначу, що у логічному сенсі обґрунтування слабше за доведення. У процесі власне логічного обґрунтування знання є сенс говорити про достат-

ню підставу та про закон достатньої підстави. Йдеться про врахування складного характеру підстави, що використовується у зазначеному обґрунтуванні. Підстава, з якою зіставляється твердження, що потребує обґрунтування, це не тільки знання, істинність якого не викликає сумніву, але ще і відповідні логічні правила. Останні реалізують конкретний вид обґрунтування та забезпечують перенесення відповідної характеристики з підстави на те, що обґрунтовується [5, с. 7]. Закон достатньої підстави регламентує процес обґрунтування, фіксуючи співвідношення власне достатньої підстави та того положення, яке необхідно обґрунтувати. У будь-якому випадку обґрунтування є наведенням достатніх підстав для чого-небудь. У цьому сенсі обґрунтуванням однаково є і зазначення причини, й індукція з факту, й логічне виведення.

З філософської точки зору обґрунтуванням є певний критичний хід міркувань над сутністю чого-небудь. Сама проблема обґрунтування в історії була поставлена та осмислена перш за все як філософська проблема. Пізніше приходять окрема методологія науки з її вимогами логічних засобів, що дають право на доведення. Обґрунтування та доведення стають головними складовими аргументації. При цьому обґрунтування вважається обов'язковою, а доведення – бажаною складовою аргументації.

Зрозуміло, що поняття аргументації, так само як і поняття логіки, може розглядатися з різних точок зору. Вже Платон відзначає різницю між поняттями "переконувати" за допомогою розумного доводу, що ґрунтується на правилах, та поняттям "навіювати" за допомогою доводів, спрямованих до почуття, інтуїції, які можуть і не ґрунтуватися на правилах. Аристотель проводить різницю між технічними та нетехнічними засобами переконання. На його думку, до останніх належать свідчення у суді, зізнання, які зроблені під час тортур, письмові угоди тощо. До технічних засобів переконання Аристотель відносить ті, що створені наукою за допомогою певного методу, чи ті, що зв'язані виключно з нашою мовною практикою. Саме вони виявляються, за Аристотелем, у дійсному або позірному доказуванні. Останнє розрізнення дає право дослідникам аргументації вважати Аристотеля першим теоретиком, який здійснив перехід від розпливчастої ідеї аргументації до чіткого визначення понять, до відокремлення широкого сенсу аргументації, коли торкаються "тих питань...", відносно яких у нас немає строго визначених правил" [6, с. 21], від точного поняття логічного доведення.

У сучасних дослідженнях, які ґрунтуються на логічній методології, проводиться чітке розмежування між поняттями "доведення" та "аргументація". Доведення у вузькому сенсі (точніше, фор-

мальне доведення) вивчається логікою. Воно являє собою ланцюжки умовиводів, побудованих відповідно до чітких правил, що гарантують істинність висновку за умови істинності засновків. У такому випадку формулювання та зміст засновків та висновку відомі заздалегідь. Таке поняття доведення буде мати різні уточнення залежно від логічного контексту (типу обраної формальної системи). Проте, на відміну від зазначеного доведення, аргументація (іноді її називають доведенням у широкому сенсі) дуже часто являє собою пошук остаточного формулювання того, що виходить у результаті дослідження. У такому випадку теза не дається заздалегідь і є кінцевим результатом відбору аргументів. Часто під доведенням у широкому сенсі розуміють все те, що переконує в істинності чого-небудь.

Центральне місце у логічних дослідженнях займає аналіз міркування. Під останнім мають на увазі розумовий процес, у ході якого на підставі наявних, відомих знань отримують нове знання. У питанні співвідношення понять "міркування" та "умовивід" немає єдиної позиції. Одна із позицій передбачає розуміння умовиводу як найпростішого виду міркування тому, що теза, яка обґрунтовується (її роль відіграє висновок), безпосередньо, ніби в один крок виводиться із засновків, які можна розглядати як аргументи на користь тези. Інша позиція розглядає поняття "міркування" та "умовивід" як синоніми. Вищезазначене, на мою думку, слід враховувати, вживаючи поняття "юридичне міркування". Крім того, вважаю, що вживання останнього поняття передбачає уточнення в іншому аспекті, а саме: йдеться про будь-які міркування в царині права та/чи їхню специфіку, або ж про конкретний вид міркування, як-от міркування за правилами правильного силізму, у якому більшим засновком служить загальний закон, а меншим – конкретний вчинок, що суперечить або відповідає закону; висновок – виправдання або покарання. Останній варіант юридичного міркування зустрічаємо, наприклад, у Ч. Беккарія, який, наполягав на тому, що, досліджуючи докази по кожній кримінальній справі, суддя, при формулюванні обґрунтування власної позиції стосовно неї, повинен застосовувати так званий юридичний силізм [7, с. 74–75].

Все вищезазначене, з моєї точки зору, слід враховувати, вживаючи поняття "юридична аргументація", "юридичне обґрунтування", "юридичні міркування" як синоніми або, розрізняючи їхні сенси, і визначаючи ці поняття у певних контекстах. Крім того, неясність щодо вживання поняття "юридична аргументація" виникає тоді, коли аргументація розглядається як один із основних методів в юридичній практиці.

Деякі дослідники правової методології вважають аргументацію "спеціально-правовим" мето-

дом, пояснюючи, що виправданням цієї тези може служити історія виникнення найбільш важливих теорій аргументації: вони або виникли з теорії права, або були винайдені з метою застосування головним чином у сфері права [8, с. 112].

Те, що сучасні теорії аргументації виникають для задоволення потреб суспільства, зокрема у сфері права, не означає, що аргументація є "спеціально-правовим" методом. Як пише А. Аарньо: "Інтерес до аргументації в юридичних рішеннях виник у всьому суспільстві, а не серед теоретиків. Він був не модою, а фактом, продиктованим соціальним розвитком" [9, с. 141].

На мою думку, некоректність розуміння аргументації як "ексклюзивно-правового" методу міркування ґрунтується, у першу чергу, на відсутності серед її дослідників єдності у поглядах на визначення поняття "аргументація". Звідси неможливість чітко визначити її роль у царині права, адже однією із особливостей аргументації є її залежність від предметної сфери.

Аргументація є цариною міждисциплінарних досліджень. Самостійної науки, предметом якої було б вивчення специфіки такої форми діяльності, як аргументація, сьогодні не існує. Головна складність аргументації як предмета дослідження полягає у тому, що універсального, однаково ефективного завжди та усюди мистецтва полеміки не існує. Тому, по-перше, розглядаючи статус юридичної аргументації, некоректно по відношенню до неї вживати поняття "наука". Йдеться про розуміння її як науки "про засоби, способи, методи переконання, наведення доказів, обґрунтування при розв'язанні спірних правових питань, вирішенні конкретних справ, що виникають в юрисдикційній сфері функціонування суспільства та діяльності держави" [10, с. 11]. Вважаю, що точніше було б стосовно юридичної аргументації говорити про напрямок наукових досліджень, мета яких полягає у розгляді різноманітних аспектів такого виду діяльності, як аргументація, її специфіки у правовому контексті. Така позиція ґрунтується на тому, що, говорячи про науку, ми передбачаємо системно організовані знання про предмет дослідження, чого не можна сказати по відношенню до теоретичних розробок в галузі юридичної аргументації. По-друге, через складність аргументації як предмета дослідження, що стосується і специфіки цього феномена у праві, неможлива як строго наукова теорія аргументації (тобто теорія аргументації як наука), так і теорія юридичної аргументації як наука. Мова може йти про напрямок досліджень, тобто про теоретичні розробки у конкретній галузі знання. У цьому сенсі мова буде йти про широке розуміння теорії як особливої сфери людської діяльності та її результатів, яка включає в себе сукупність ідей, поглядів, концепцій, вчень, уявлень про об'єктивну діяльність.

Крім того, на мою думку, ще однією проблемою, що є перешкодою для можливого порозуміння учасників аналізованої дискусії щодо аргументації як "спеціально-правового" методу, виступає термінологічний хаос, спричинений змішуванням сенсів понять "підхід", "метод", "теорія". Метод як систематизований спосіб досягнення теоретичного чи практичного результату знаходиться в єдності з певною теорією. Саме з боку цієї єдності метод виступає як методологічний підхід. Проте і сама теорія може розширюватись у метод. Ідеться про те, що концептуальна складова методу має пізнавальне значення, а усвідомлення закономірностей, які розкриваються теорією, може бути перекладене у правила дії. Вважаю, що, виконуючи свою методологічну функцію, аргументація в юридичних міркуваннях відіграє подвійну роль: з одного боку, є методологічним підходом у теорії та філософії права, а з іншого – одним із основних методів в юридичній практиці, виступаючи способом раціонального обґрунтування.

Проаналізовані проблеми витлумачення поняття "юридична аргументація" мають, на мою думку, враховуватись і при викладанні курсу "Логіка та юридична аргументація" аспірантам юридичних факультетів ВНЗ. Вважаю, що введення зазначеного курсу для аспірантів юридичних факультетів ВНЗ України є нагальною потребою, оскільки освітньо-наукові програми підготовки докторів філософії мають ґрунтуватись на засадах компетентнісного підходу, спрямованого на формування знань, умінь, навичок аспірантів, за потребування на ринку праці.

Курс "Логіка та юридична аргументація" спрямований сформувати компетенції у царині логічного аналізу юридичної аргументації, що передбачає розвиток в аспірантів практичних навичок проведення логіко-правової експертизи юридичних текстів, зокрема, здатність давати останнім логіко-експертну оцінку; формування умінь побудови коректних аргументацій в галузі права, успішного проведення різних видів суперечок у зазначеній царині; застосовуючи прийоми логічного аналізу, грамотно витлумачувати правові документи; уміти застосовувати методи логіки для дослідження наукових проблем у правознавстві.

Зазначений навчальний курс може викладатися в обсязі – 60 год. (2 кредитів ECTS) зокрема: лекції – 18 год., самостійна робота – 42 год. Форма контролю – залік. Пропоную такі теми лекційних занять (по 2 год.): 1. Поняття аргументації, юридичної аргументації та логічного аналізу. 2. Юридична логіка як наукова дисципліна: проблеми витлумачення. 3. Дослідження юридичної аргументації: підходи та аспекти. 4. Дедукція та індукція в юридичній аргументації. Доказування в юридичній практиці. 5. Специфіка використання аналогії в юридичній аргументації. 6. Абдукція в юри-

дичній аргументації. 7. Класифікація аргументів. Логічний аналіз правових аргументів. 8. Інтерпретація мовчання в юридичній аргументації. 9. Логічні помилки в юридичних текстах та проблема неясності в юридичній аргументації.

У цьому курсі мова може йти про перше із зазначених сенсів поняття юридичної аргументації при розгляді дедуктивного, індуктивного, абдуктивного способів обґрунтувань, а також специфіки аналогії у праві. Юридична аргументація як напрямок досліджень може бути предметом розгляду, коли аналізуватимуться сучасні теоретичні розробки, існуючі у цій галузі. Тут можна говорити про різні підходи до побудови теорії аргументації взагалі та юридичної зокрема, головними з яких є логічний, риторичний, діалектичний. Крім того, що фокусування на різних аспектах аргументації є підставою формування різних теорій юридичної аргументації, можна звернути увагу аспірантів на використання, як базового, поняття аргументації у теоріях праворозуміння. Ідеться про існування аргументативної теорії права. Аргументативний підхід протиставляє себе іншим підходам до розуміння права. Його прибічники близькі як до природно-правового (наприклад, Р. Алексі), так і до позитивістського (наприклад, М. Атієнза) підходів. Хоча друге значення терміна "юридична аргументація", що виокремлено на початку цієї статті, є, зазвичай, предметом розгляду теоретико-правових дисциплін, але логічне знання може стати у нагоді при визначенні структурних особливостей зазначеної царини. Можливість розгляду другого та третього значення аналізованого терміна існує за умови логічного аналізу правових аргументів, встановлення специфіки феномену мовчання, проблеми неясності в юридичній аргументації, логічних помилок, існуючих в юридичних текстах. Торкатися питань, пов'язаних із п'ятим значенням поняття "юридична аргументація" аспірант зможе, досліджуючи проблеми витлумачення юридичної логіки як наукової дисципліни, а також юридичної аргументації як логіко-юридичної дисципліни, "що поєднує знання логічної форми та юридичного змісту" [11, с. 12].

Отже, розглянувши сенси поняття "юридична аргументація", які зустрічаються у сучасних дослідженнях, пов'язаних з проблематикою аргументації у праві, враховуючи проаналізовані труднощі розуміння, визначення та вживання зазначеного поняття, визначу специфіку його витлумачення у сучасних логіко-юридичних дослідженнях, яка, на мою думку, має враховуватись і при викладанні курсу "Логіка та юридична аргументація" для аспірантів юридичних факультетів ВНЗ. Основна специфіка при витлумаченні поняття "юридична аргументація" полягає у складнощях подвійного характеру: 1) врахуванні проблем розуміння, вживання поняття "аргументація" та дотичних до нього по-

нять у загальній теорії аргументації та у теорії юридичної аргументації; 2) врахуванні особливостей теоретичних досліджень юридичної аргументації та практичного використання їх результатів. Зазначена специфіка може конкретизуватись у таких висновках. По-перше, при витлумаченні аналізованого поняття треба враховувати, що неоднозначності цьому поняттю додає ситуація, за якої поняття "юридична аргументація", "юридичне обґрунтування", "юридичні міркування" вживаються як синоніми. Тут треба акцентувати увагу на тому, що складність однозначного розуміння поняття "юридична аргументація" пов'язана з неоднозначністю сенсу терміна "аргументація", враховувати, що дуальний характер аргументації надають обґрунтування та переконання, а також, що у питанні співвідношення понять "міркування" та "умовивід" немає єдиної позиції (вони розглядаються як синоніми чи умовивід вважається найпростішим видом міркування) та вживання поняття "юридичні міркування" передбачає таку неточність, коли не зрозуміло, чи йдеться про будь-які міркування в царині права та/чи їхню специфіку, або ж про конкретний вид міркування, як-от міркування за правилами правильного силогізму. По-друге, специфіка витлумачення розглядуваного поняття виявляється тоді, коли аргументація розглядається як один із основних методів в юридичній практиці. Некоректність розуміння аргументації як "ексклюзивно-правового" методу міркування ґрунтується, у першу чергу, знову-таки, на відсутності серед її дослідників єдності у поглядах на визначення поняття "аргументація", що перешкоджає чіткому визначенню її ролі у царині права, адже однією із особливостей аргументації є її залежність від предметної сфери; у другу – на наявності термінологічної плутанини, спричиненої змішуванням сенсів понять "підхід", "метод", "теорія". Вважаю, що специфіка методологічної функції аргументації в юридичних міркуваннях полягає у її подвійному прояві: з одного боку, аргументація є методологічним підходом у теорії та філософії права, а з іншого – одним із основних методів в юридичній практиці, виступаючи способом раціонального обґрунтування. По-третє, при витлумаченні юридичної аргументації необхідно мати на увазі, що поняття "аргументація" у теоретичних розробках у царині права постає підґрунтям формування теорій юридичної аргументації та аргументативного підходу до розуміння права. Все зазначене свідчить про те, що при витлумаченні поняття "юридична аргументація" слід враховувати контекст його використання разом із складнощами та специфікою останнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аарньо А. Систематизация и интерпретация законов. Несколько мыслей о теоретической и практической юри-

- дической науке / А. Аарньо ; пер. за: Aulis Aarnio. The Systematisation and Interpretation of Statutes. Some Thoughts on Theoretical and Practical Legal Science // Проблемы философии права. – 2006–2007. – Т. IV-V. – С. 135–148.
2. Каргин К. В. Понятие юридической аргументации // Юридическая техника. – 2013. – № 7 (ч. 1). – С. 60–64.
 3. Dickson J. Interpretation and Coherence in Legal Reasoning // The Stanford Encyclopedia of Philosophy (2010, Wed Feb 10). *Електронний ресурс. Режим доступу:* <http://plato.stanford.edu/entries/legal-reas-interpret/>
 4. Щербина О. Ю. До питання про розуміння аргументації у логіко-юридичних дослідженнях // Гуманітарні студії : зб. наук. праць. – К. : ВПЦ "Київський університет". – 2014. – Вип. 21. – С. 45–53.
 5. Конверский А. Е. Аргументация и обоснование / А. Е. Конверский, Л. Г. Комаха // Логико-риторические аспекты диалога: монография / Берков В. Ф., Колотилова Н. А., Комаха Л. Г., Конверский А. Е., Малая Н. В., Хоменко И. В., Чуешов В. И., Щербина Е. Ю. ; под. ред. И. В. Хоменко. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2011. – С. 5–12.
 6. Аристотель. Риторика // Античные риторика. Под. ред. А. А. Тахо-Годи. – М. : изд. Московского университета, 1978. – 352 с.
 7. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. – М. : Стелс, 1995. – 302 с.
 8. Stelmach J. Methods of Legal Reasoning / J. Stelmach, В. Brozek // Law and Philosophy Library. – 2006. – V. 78. Published by Springer, The Netherland. – 236 p.
 9. Аарньо А. Систематизация и интерпретация законов. Несколько мыслей о теоретической и практической юридической науке / А. Аарньо ; пер. за: Aulis Aarnio. The Systematisation and Interpretation of Statutes. Some Thoughts on Theoretical and Practical Legal Science // Проблемы философии права. – 2006–2007. – Т. IV–V. – С. 135–148.
 10. Савенко М. Д. Юридична аргументація в конституційному судовому процесі: методологічний аспект // НАУКОВІ ЗАПИСКИ НаУКМА. – 2012. – Т. 129. – С. 11–15.
 11. Юридична аргументація. Логічні дослідження: монографія / О. М. Юркевич, В. Д. Титов, С. В. Куцупал та ін. ; за заг. ред. О. М. Юркевич. – 2-ге вид., переробл. та допов. – Х. : Право, 2015. – 336 с.

Shcherbyna O. The specificity of interpretation of the term "legal argumentation" in the logical and legal studies. *The article deals with the meaning of "legal argumentation" concept that occurs in modern papers, that related to the problem of argumentation in law. Also the article determines the specificity of interpretation of "legal argumentation" concept in modern logical-legal research and in teaching the course "The logic and legal argumentation" for postgraduates of law faculties in Universities.*

Key words: *argumentation, legal argumentation, legal reasoning, logic, justification, theory of legal argumentation.*